

duomenimis, dalykinių rubrikų rubrikynu ir autoritetinių įrašų bazė. Tęsdami elektroninių išteklių metaduomenų kūrimo procesą, turėsime sudaryti sutartis su abiem autoritetinių įrašų kūrėjais - Rusijos nacionaline biblioteka ir Rusijos knygų rūmais - dėl naudojimosi jų duomenimis sąlygų. Iki šiol ši produkcija internete dar nėra laisvai prieinama.

Sudėtingiausia šio projekto dalis - teisinio mechanizmo sukūrimas. Jis turėtų apibrėžti Rusijos elektroninių išteklių metaduomenų bazės statusą kaip naują technologinį mechanizmą valstybinės elektroninių išteklių registracijos sistemoje. Mums svarbi tarptautinė šios srities patirtis, kurią dabar analizuojame ir rengiamės taikyti.

Kaip jau minėta, yra ir kitų bibliografinių išteklių unifikavimo būdų, kurie nesiremia „Dublin Core“ formatu. Mūsų nuomone, pirmenybė turėtų būti teikiama būtent jam, nes tai palyginti nesudėtingas ir atitinkantis Rusijos bei tarptautinius bibliografinio aprašo reikalavimus formatus.

Mes tikimės IFLA ir kitų pasaulio bibliotekų specialistų paramos ir suvienytų pastangų toliau plėtoti bendrą informacinę erdvę ir naudoti naujas elektroninių išteklių galimybes.

Iš anglų k. vertė A. Staskevičius

UDK 004.915(474.5)
655.4/5(474.5)

Elektroninių išteklių leidyba ir ilgalaikis išsaugojimas

Regina VARNIENĖ

Bibliografijos ir knygotyros centras, Gedimino pr. 51, 2600 Vilnius, el. paštas: varniene@lnb.lt

Aušra VAŠKEVIČIENĖ

Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, Gedimino pr. 51, 2600 Vilnius, el. paštas: auvask@lrs.lt

Įvadas

Šiandien daugelis didžiųjų pasaulio leidyklų savo periodinius leidinius, knygas, ypač mokslo darbus publikuoja ne tik spausdinta, bet ir elektronine forma. Nuo jų neatsilieka valstybės institucijos, įstaigos bei organizacijos, įvairius dokumentus pateikiančios savo interneto svetainėse arba kompaktiniuose diskuose. Elektroninė leidyba apibūdinama kaip medžiagos elektronine forma pateikimas, siekiant padaryti šią informaciją prieinamą visuomenei.

Šiuo metu nėra vieningos terminologijos elektroniniams dokumentams apibūdinti. Vartojami terminai: „elektroninis išteklius“, „elektroninė publikacija“, „elektroninis dokumentas“. Tačiau atsižvelgdami į ISBD(ER)¹ mes vadovausimės šio svarbaus dokumento, reglamentuojančio bibliografinio aprašo struktūrą, terminologija.

NEDLIB (Networked European Deposit Library) programos dokumentai skiria šiuos elektroninių išteklių tipus:

- autonominiai (*off-line*), t.y. fizinės elektroninės informacijos laikmenos, pavyzdžiui, CD-ROM, DVD, diskeliai, magnetinės juostos;
- hibridiniai, t.y. fizinės elektroninės informacijos laikmenos, tačiau tuo pat metu turinčios ryšį su internetu;
- neautonominiai (*on-line*), t.y. nuotoliniai elektroniniai ištekliai, esantys pasauliniame kompiuterių tinkle (internet) bei prieinami interaktyviu režimu.

Skiriama keletas neautonominių elektroninių išteklių rūšių:

- statiniai ištekliai, kurių turinys kinta per jų gyvavimo laikotarpį, tačiau jie išlaiko tam tikrą apibrėžtą išorinę struktūrą. Šie elektroniniai ištekliai yra artimiausi serialiniams leidiniams;
- dinaminiai ištekliai, kurių forma ir/arba turinys nuolat kinta per visą gyvavimo laikotarpį, pavyzdžiui, interneto duomenų bazės.

Leidinių kompaktiniuose diskuose bei diskeliuose įsiliejimas į bibliotekų fondus buvo gana neskausmingas.

Darbas su elektroniniais ištekliais, turinčiais fizinę formą, mažai kuo skyrėsi nuo darbo su įprastais leidiniais. Buvo pradėta jų bibliografinė apskaita. Internete esančios informacijos negalime paprasčiausiai „padėti“ į savo lentyną, todėl turime labai aiškiai apibrėžti darbo su tokia informacija principus.

Kuriant elektroninių išteklių archyvus, kuriems prigijo elektroninių bibliotekų pavadinimas, kyla nemažai organizacinių, ekonominių bei techninių problemų, kurias iš esmės emėsi spręsti daugelis tarptautinių susivienijimų bei programų: NEDLIB, Nacionalinių bibliotekų direktorių konsorciumas (CDNL), Europos nacionalinių bibliotekų konsorciumas (CENL), Kompiuterinių bibliografinių įrašų programa CoBRA ir kt. Daugelis metodinio ir organizacinio pobūdžio problemų buvo išspręsta, parengus atitinkamas rekomendacijas bei standartus vykdančias programas².

Kai kurios šalys, pirmosios pradėjusios spręsti elektroninių išteklių išsaugojimo bei bibliografinės apskaitos klausimus, daug prisidėjo prie svarbių projektų vykdymo (pavyzdžiui, Australijos nacionalinės bibliotekos projektas „Pandora Archive“³, Didžiosios Britanijos elektroninių bibliotekų programa „eLib“⁴, Kanados elektroninių bibliotekų iniciatyva⁵, Elektroninių bibliotekų federacija⁶). Šie pavyzdžiai ir objektyvi būtinybė išsaugoti elektroninius išteklis kaip svarbią Lietuvos kultūros paveldo dalį paskatino išanalizuoti šios dokumentų rūšies padėtį mūsų šalyje ir parengti analogišką projektą elektroniniams ištekliais išsaugoti.

Elektroninės leidybos raida ir dabartinė būklė Lietuvoje

S.E. Arnoldas ir E.S. Arnoldas išskiria tris elektroninių išteklių raidos etapus⁷. 1977-1987 metai laikomi elektroninės informacijos eros pradžia, tuomet pirmaisiais elektroniniais leidiniais pradėjo naudotis akademinė visuomenė. Tuo laikotarpiu elektroninės informacijos vartojimas augo lėtai ir buvo labai ribotas, ja galėjo naudotis tik mokslininkai ir inžinieriai.

1987-1997 metais elektroninė informacija pasiekė bibliotekas, mažesnes ir didesnes organizacijas, privačius asmenis, ėmė plisti ir Lietuvoje. 1997 metai laikomi elektroninės informacijos tobulėjimo, raidos, paplitimo ir vartojimo eros pradžia.

Lietuvoje elektroninės informacijos kūrimas prasidėjo tuo metu, kai pasaulis ją jau vartojo. Adresų sritis „.lt“, kuri simbolizuoja lietuviškas svetaines, buvo įkurta 1992 m. birželio 3 d. Pirmosios užregistruotos sritys buvo: mii.lt, vu.lt ir ktu.lt. Registruotų „.lt“ adresų sričių dinamika pavaizduota 1 lentelėje, remiantis „.lt“ srities administratorės D. Tamulionienės pateiktais duomenimis*. Joje aiškiai matyti, kad registruotų „.lt“ sričių skaičius didėja labai sparčiai. Per 2001 metų pirmąjį pusmetį užregistruota beveik tiek pat vardų, kiek per visus 2000 metus.

1 lentelėje pateikti duomenys rodo lietuviškos virtualiosios erdvės plėtros tendenciją, nors į šį sąrašą neįeina kai kurie „.com“ ir „.net“ priesagas turintys lietuviški tinklapiai.

R. Žemaitis, nagrinėdamas interneto svetainių raidą Lietuvoje, prognozuoja, kad išlikus pastarųjų metų tendencijoms 2001 metų pabaigoje turėtų būti užregistruota apie 16 000 skirtingų „.lt“ interneto vardų*. D. Tamulionienė pastebi, kad adresų sričių skaičius kinta ne tik dėl naujų sričių registravimo, bet ir dėl to, kad ne visos adresų sritys yra atnaujinamos. Be to, pastaruoju metu buvo pastebimas ne tik gausėjimas, bet ir didelė migracija iš vieno interneto paslaugų teikėjo į kitą¹⁰. A. Kuliešius, tyrinėjęs Lietuvos interneto paslaugų teikėjų raidą Lietuvoje, nurodo vienus iš pirmųjų ir aktyviausių: „Baltmeta“, „Comlict“, „Informacijos tiltas“, „Omnitel“, „Penki kontinentai“, „Skaitmeninės komunikacijos“, „Taidė“, „Takas“ ir VIKT („Infostuktūra“)¹¹.

1 lentelė
Registruotų „.lt“ adresų sričių dinamika

Metai	Adresų sričių skaičius
1995	13
1996	56
1997	327
1998	1446
1999	2700
2000	7185
2001 (I pusmetis)	10 502

Internetas yra mūsų laikotarpio reiškinys, todėl kalbėti apie jo istoriją dar ankstoka. Tačiau V. Palubinskas, vienas iš lietuviškojo interneto pradininkų, „Lithuania-On-Line“ įkūrėjas ir aktyvus lietuviškų svetainių katalogo sudarytojas, teigia, kad šiuo metu daug kas domisi lietuviškojo interneto istorija¹². Todėl „Lithuania-On-Line“

svetainėje jis pateikia savo svetainės naujienų apžvalgas nuo 1997 metų (<http://www.on.lt/geras/>). Jose atsispindi geriausios 1997-2001 metais virtualioje erdvėje pasirodžiusios lietuviškos svetainės bei jų naujos versijos, pateikiamos tuo metu darytos svetainių apžvalgos.

Lietuviškų interneto svetainių raida taip pat atsispindi ir 1997-ųjų pavasarį pradėtam leisti laikraštyje „Naujoji komunikacija“ (nuo 1998-ųjų - žurnalas)¹³. Pavarčius pirmuosius jo numerius matyti, kad mėgėjiškas lietuviškas svetaines palaipsniui keitė profesionalūs darbai, kurie pastaraisiais metais tampa labiau komerciški. Tai vyriausybinė, komercinė ir kitų organizacijų tinklapiai, interneto paieškos priemonės, periodinių leidinių bei knygų svetainės, asmeniniai bandymai ir t.t. Tačiau peržvelgus Lietuvos periodinės spaudos straipsnių bazę paaiškėja, kad informacija apie elektroninę leidybą spaudoje pasirodė tik 1998-1999 metais. Publikacijose¹⁴ nagrinėjamos elektroninės leidybos sistemos, aptariami lietuviški elektroniniai leidiniai, konstatuojama, kad reklama internete - vis dar retas svečias.

L. Šarlauskienė, nuo 1998 metų stebinti Lietuvos elektroninių serialinių išteklių raidą, nustatė, kad šių išteklių dinamika atspindi interneto plėtros tempus¹⁵.

1996 m. buvo pradėta dviejų elektroninių periodinių leidinių leidyba, 1997-aisiais jau platinama 14, 1998 m. - 43, 1999 m. - 106 visateksčiai elektroniniai serialiniai ištekliai. Autorės nuomone, šie duomenys yra apytiksliai, nes dauguma leidėjų nepateikia tikslių leidimo duomenų, todėl leidybos pradžia buvo nustatyta pagal išteklių archyvo sukūrimo metus ir informaciją, paskelbtą spaudoje. Nuorodas į šiuos serialinius išteklius autorė pateikia savo interneto svetainėje, kurioje 2001 m. gegužės mėn. buvo užregistruotos 24 spausdintą analogą turinčios svetainės internete bei 139 įvairaus pobūdžio tik elektroninę versiją turintys periodiniai leidiniai¹⁶.

Nagrinėdami lietuviškų visateksčių knygų leidybą pasauliniuose kompiuterių tinkluose galime pastebėti, kad internete esantys ištekliai yra nestabilūs. Pirmoji lietuviška knyga internete. P. Kutkaičio „Purslai“, buvo pateikta „Neriseno“ tarnybinėje stotyje. Šiandien šios knygos pasauliniuose kompiuterių tinkluose nėra, nes ji buvo išimta dėl turinio kritikos. Be to, ši tarnybinė stotis buvo uždaryta. Šiuo metu internete galime rasti ne vieną vertingą leidinį, pavyzdžiui, „Kryždirbystė Lietuvoje“¹⁷, „Lietuvos rekordų knyga“¹⁸, „Lietuvos vienuolynai“¹⁹ ir kitas. Projektas „Klasikinė lietuvių literatūros antologija“²⁰ apima 64 visateksčius lietuvių literatūros kūrinius. Visas šias knygas galima rasti pasitelkus interneto adresų katalogus arba paieškos sistemas, tačiau nesame tikri, kad šių išteklių leidėjai pasirūpins savo leidinių pricinamumu ateinančioms kartoms.

Serialiniai elektroniniai ištekliai ir knygos internete - tik maža lietuviškojo interneto dalis. Vertingos informacijos kultūros paveldui yra įvairių organizacijų

bei asmeniniuose tinklapiuose. Čia pateikiama informacija atspindi dabartinio laikmečio problemas bei pasiekimus, naujas leidybos formas informacinių technologijų amžiuje. Be to, šiose svetainėse yra nemažai dokumentų, kurie turi tik elektroninę versiją, ir tokių dokumentų nuolat daugėja. Pavyzdžiui, UAB „Penki kontinentai“ (<http://www.5ci.lt/Default.asp?DL=L>) vykdo įdomius projektus. pvz., „Knygų pasaulis“, „Ratai.lt“, „Chess.lt“. Pastarasis (http://www.chess.lt/cgi_bin/default.asp) - viena didžiausių interneto svetainių, skirtų šachmatams. Čia galima realiuoju laiku sužaisti šachmatų partiją su pasirinktu žmogumi, stebėti vykstančias ar analizuoti jau žaistas partijas. Šachmatų mėgėjams yra daug papildomos informacijos: apie šachmatus Lietuvoje ir užsienyje, šachmatų istoriją, garsius šachmatų meistrus, šachmatų klubus, federacijas, jų įstatus ir pan. Svetainėje pateikiama informacija ne tik yra aktuali šiandien, bet ir turi išliekamąją vertę. Kitas pavyzdys - Simono Valatkos fotodarbu svetainė (http://fcis.vdu.lt/~Simonas_Valatka) - elektroninė galerija, kurioje saugoma nemažai puikių jo fotografijų.

Atsiradus poreikiui leisti elektroninius išteklius, susikūrė ne viena bendrovė, teikianti tokio pobūdžio paslaugas: „Penki kontinentai“, „studija101.lt“, „Gaudmina“, „AlfaDizain“, „ADM Interactive“, „GABA interneto dizainas“, „Inforeklama“ ir kt. Pavyzdžiui, vien tik kataloge „search.lt“ 2001 m. birželio mėn. tokių

bendrovių buvo užregistruota 142. Be elektroninės leidybos, šios kompanijos dažniausiai teikia ir projektavimo, interneto dizaino, daugialypės terpės sistemų (duomenų bazių) kūrimo, elektroninės komercijos sistemų projektavimo ir kitas paslaugas. Siekdamos išsilaikyti rinkoje, kompanijos reklamuoja save tiek internete, tiek įvairiose kitose masinės informacijos priemonėse ir savo aktyvumu dažnai pralenkia tradicinius leidėjus, kurie naujas leidybos formas perima ir diegia gana vangiai.

Rengiant šią apžvalgą (2001 m. birželio mėn.) buvo aplankyti 38 tradicinių leidyklų tinklapiai (būtent tiek oficialių leidėjų svetainių tuo metu buvo galima rasti pasitelkus informacijos paieškos priemones) ir surinkta informacija apie elektroninę leidybą. Kaip matyti 2 lentelėje, ne viena leidykla teikia ir tradicines, ir elektronines leidybos paslaugas. Tyrimo metu viena svetainė iš pateiktų buvo laikinai neprieinama, 20-yeje nebuvo jokios informacijos apie elektroninės leidybos paslaugas ar leidinius. Likusiose 17-oje buvo pateikiama informacija apie paslaugas, susijusias su elektronine leidyba, pavyzdžiui, interneto svetainių kūrimą, CD-ROM parengimą spaudai ir jų leidybą, kai kurios leidyklos dalį savo leidinių ar jų apžvalgas pateikia internete. Palyginti su naujomis bendrovėmis, teikiančiomis elektroninės leidybos paslaugas, oficialiųjų leidėjų šios srities veikla yra gerokai atsilikusi.

2 lentelė
Lietuvos leidyklų interneto svetainės

Leidykla arba spaustuvė	Interneto svetainės adresas	Pastabos apie elektroninę leidybą
Individuali įmonė „Agvila“	http://www.agvila.lt/	Informacijos nėra
Leidykla „Aidai“	http://www.aidai.lt/aidai.htm ; http://www.aidai.lt/zidynys/knygu.htm	Pateikia internete periodinių leidinių turinius ir kai kuriuos straipsnius
Alfredo leidykla	http://www.print.lt/cgi-bin/print.cgi?f=0000	Kuria interneto svetaines ir jų darbai reikalingas programas
UAB „Alma littera“	http://www.almali.lt/	Informacijos nėra
Leidykla „Androta“	http://androta.ktc.lt/	Informacijos nėra
Leidykla „Baltos lankos“	http://www.baltoslankos.lt/	Informacijos nėra
Biblijos tyrinėtojų draugijos leidykla	http://www1.omninet.net/biblijostdl/	Pateikia internete knygų turinius ir kai kuriuos skyrius
Leidykla „Briedis“	http://www.briedis.lt/	Informacijos nėra
Leidykla „Dakra“	http://www.dakra.lt/misc/Pirmas.asp	Leidyba internete
UAB „Druka“	http://www.druka.lt/	Informacijos nėra
UAB „Elektroninės leidybos namai“	http://www.eln.lt/index.htm	Rengia CD-ROM spaudai ir leidžia leidinius internete
UAB „Ergos spaustuvė“	http://www.ergos.lt/	Informacijos nėra
Leidykla „Eridanas“	http://www.eridanas.lt/	Informacijos nėra

Leidykla arba spaustuvė	Interneto svetainės adresas	Pastabos apie elektroninę leidybą
Leidykla „Eugrimas“	http://www.eugrimas.lt/frames.phtml?lang=lit	Informacijos nėra
UAB „Frisko reprocentras“	http://www.friskas.lt/	Rengia CD-ROM spaudai
S. Jokužio leidykla-spaustuvė	http://www.spaustuve.lt/	Informacijos nėra
Leidykla „Kalendorius“	http://www.kalendorius.lt/index.php3	Informacijos nėra
UAB „Leidija“	http://www.leidija.lt/	Kuria interneto svetaines
UAB „Libra Vitalis“	http://www.libra.lt/	Informacijos nėra
Lietuvos mokslų akademijos leidykla	http://www.malceidykla.katalogas.lt/	Skelbia periodinius leidinius internete
Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka	http://www.lnb.lt/about/structure/leidb.html	Skelbia leidinius internete
„Meno leidiniai“ (Vilniaus dailės akademijos biblioteka)	http://leidiniai.meh.mii.lt/	Skelbia leidinius internete ir rengia bei leidžia CD-ROM
UAB „Pačiolis“	http://www.paciolis.lt/	Rengia bei leidžia CD-ROM
Leidykla „Pažintis su Lietuva“	http://www.krastotvarka.lt/index_e.htm	Informacijos nėra
Personalinė įmonė „Piketas“	http://www.iti.lt/~piketas/	Rengia bei leidžia CD-ROR
Įmonė „Serentis“	http://www.serentis.lt/	Informacijos nėra
Leidykla „Sidabrinis trimitas“	http://www.elnet.lt/vartiklis/books/trimitas/slibinas.htm	Informacijos nėra, tačiau pateikia knygų apžvalgas bei kelias knygas
Leidykla „Smaltija“	http://www.slknygos.lt/	Informacijos nėra
AB „Spauda“	http://www.spauda.com/	Informacijos nėra
AB „Standartų spaustuvė“	http://www.standart.lt/	Informacijos nėra
Leidykla „Šviesa“	http://www.sviesa.lt/	Informacijos nėra
Leidykla „TEV“	http://www.tev.lt/title.php3	Rengia bei leidžia CD-ROM
UAB „Ukmergės spaustuvė“	http://www.printinghouse.lt/	Informacijos nėra
Viešoji įstaiga leidybos ir informacijos centro „Už gyvybę“	http://www.gyvybe.lt/	Skelbia periodinį leidinį internete
Leidykla „Vaga“	http://www.vaga.lt/	Informacijos nėra
Leidykla „Vija“	http://www.vija.lt/	Kuria interneto svetaines
UAB „Vilniaus universiteto leidykla“	http://www.leidykla.vu.lt/	Skelbia periodinius leidinius internete
Vilspa	http://www.vilspa.lt/	Svetainė neprieinama

Elektroninės leidybos konferencijoje, vykusioje Budapešte 1998 m., teko kalbėti apie elektroninių išteklių naudojimą²¹ Lietuvoje. Konferencijos dalyviai stebino, kad Lietuvoje dominuoja interneto leidiniai bei dokumentai ir labai nepopuliari, palyginti su kitomis šalimis, leidinių kompaktiniuose diskuose (CD-ROM) leidyba. Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka užsienio elektroninius leidinius CD-ROM pradėjo komplektuoti 1992 m., o pirmieji lietuviški CD Nacionalinės spaudos archyve (NSA) užregistruoti tik 1998 m. Kaip matyti iš 3 lentelės, leidinių kompaktiniuose diskuose leidžiama mažai. Didelis leidėjų ir autorių aktyvumas pastebimas nuo 2000 metų. Lentelėje nefiksuoti kompaktiniai diskai, išleisti kaip spausdintų leidinių priedai.

2001 m. birželio mėn. LNB fonduose buvo 62 lietuviški kompaktiniai diskai. Atlikus naudojamų programų, informacijos pateikimo formatų bei kalbų analizę (4-6 lentelės) nustatyta, kad daugumoje lietuviškų kompaktinių diskų naudojama specialiai sukurta programa su paieška. 32-juose iš 62-jų diskų pateikta tik tekstinė informacija lietuvių kalba.

Kaip matyti iš 1-osios ir 3-iosios lentelių, 2001 m. pradžioje aiškiai pastebimas spartus elektroninės informacijos leidybos augimas, didėjanti lietuviškų elektroninių išteklių svarba bei autorių suinteresuotumas leisti leidinius kompaktiniuose diskuose ar publikuoti juos internete. Šiuo metu Lietuvoje yra užregistruoti 154 oficialūs elektroninių išteklių leidėjai.

3 lentelė
Lietuviškų CD-ROM leidybos dinamika

Metai	CD-ROM skaičius
1996	1 (NSA nėra)
1997	2 (NSA nėra)
1998	5
1999	11
2000	25
2001 (3 mėn. duomenys)	18

4 lentelė
Programų naudojimas lietuviškuose kompaktiniuose diskuose

Naudojama programa	CD-ROM skaičius
Speciali programa	14
Speciali programa su paieška	19
HTML	16
PDF	13

5 lentelė
Informacijos pateikimo formatai lietuviškuose kompaktiniuose diskuose

Informacijos pateikimo formatas	CD-ROM skaičius
Tekstai	32
Tekstai, vaizdo medžiaga	9
Tekstai, vaizdo įrašai, garso įrašai	11
Tekstai, garso įrašai	4
Tekstai, vaizdo medžiaga, garso įrašai	6

6 lentelė
Kalbos, vartojamos lietuviškuose kompaktiniuose diskuose

Kalbos	CD-ROM skaičius
Lietuvių	32
Anglų	4
Lietuvių, anglų	20
Anglų, rusų	1
Lietuvių, anglų, rusų	2
Lietuvių, anglų, vokiečių	1
Lietuvių, anglų, prancūzų	1
Lietuvių, anglų, lenkų, rusų	1

Elektroninių išteklių archyvo kaupimas

Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1996 m. lapkričio 22 d. nutarimas Nr. 1389 „Dėl spaudinių ir kitų dokumentų privalomųjų egzempliorių siuntimo bibliotekoms tvarkos“ (jo dalinis pakeitimas priimtas 1997 m. balandžio 10 d. Vyriausybės nutarimu Nr. 330) įpareigoja leidėjus Nacionalinės spaudos archyvui pristatyti ir tradicinės formos, ir elektroninius dokumentus. Dėl materialinių bei techninių sunkumų, kadų nepasirengimo, metodinės medžiagos trūkumo bei kitų priežasčių šis nutarimas iki šiol yra vykdomas tik iš dalies, t.y. Nacionalinės spaudos archyve kaupiami tik fizinėse laikmenose (*off-line*) esantys dokumentai.

Internetu esančių išteklių archyvo formavimas - visiškai naujas darbo baras. Jam reikia ne tik programinių bei techninių sprendimų, bet ir tinkamo kadų pasirengimo bei metodinės medžiagos. Todėl 2001 m. buvo parengtas LIBIS (Lietuvos integralios bibliotekų informacijos sistemos) elektroninių išteklių posistemio projektas, kuriame pateikiama Lietuvos elektroninių išteklių archyvo (toliau EIA) vizija, materialiniai ir finansiniai išteklių tai vizijai realizuoti.

Posistemio projektas buvo parengtas remiantis NEDLIB programos sukurtu DSEP (Deposit System for Electronic Publications) modeliu ir kitais tarptautiniais dokumentais.

Posistemis bus kuriamas tais pačiais principais kaip ir kiti LIBIS moduliai, siekiant:

- išvengti funkcijų dubliavimo, maksimaliai naudojant esamus LIBIS modulius ir posistemius, atliekančius analogiškas funkcijas;

- užtikrinti vienkartinį bibliografinių ir autoritetinių įrašų sudarymą bei daugiavertį šių įrašų naudojimą, panaudojant visus Elektroninių išteklių posistemio informacijos produktus kituose LIBIS struktūriniuose padalinuose;

- spręsti Elektroninių išteklių posistemio uždavinius, maksimaliai naudojantis kitais LNB struktūriniais padaliniais, egzistuojančiais LIBIS duomenų bankais bei posistemiais.

Posistemyje EIA bus sujungtas su kitais LIBIS moduliais ir posistemiais, išplečiant archyvo funkcijas iki virtualios bibliotekos galimybių.

Vienas svarbiausių klausimų pradedant formuoti nacionalinį elektroninių išteklių archyvą yra atrankos kriterijai. Tam tikslui pagal Elektroninių išteklių posistemio projektą, remiantis CoBRA programos rekomendacijomis, buvo parengta metodika²², kurioje nurodoma, kad atrenkant nacionalinius arba tokius interesus atitinkančius elektroninius išteklius turi būti taikomi tokie pat kriterijai kaip ir kitiems dokumentams, kurie patenka į Nacionalinės spaudos archyvą. Todėl pirmiausia turime vadovautis elektroninio leidinio arba jį lydinčių

metaduomenų geografinė padėtimi, leidžiančios organizacijos vieta (jei ji gali būti nustatyta), autoriaus gyvenamąją vietą arba tautybę, pirmine leidinio buvimo vieta pasauliniuose kompiuterių tinkluose.

Atranka turi būti ribojama tais elektroniniais ištekliais, kurie gali būti komplektuojami ir saugomi kontroliuojant Nacionalinei bibliotekai. Paprasčiausias priegizos teikimas į leidinius, esančius pasaulinio tinklo infrastruktūroje, nėra Nacionalinės spaudos archyvo funkcija. Lengviausia organizuoti elektroninių leidinių, esančių fiziniuose informacijos laikmenose, komplektavimą. Internete esančius dokumentus turime pradėti komplektuoti tik užtikrinę technines sąlygas, nes tokie dokumentai turi būti perkeltami į lokalią saugojimo laikmeną bibliotekos kompiuteryje.

Formuojant Lietuvos elektroninių išteklių archyvą pirmenybė teiktina vadinamųjų „oficialiųjų“ leidėjų ir kitų organizacijų, kurių pagrindinė veiklos sritis yra kurti ir platinti prieigą prie informacinių produktų, dokumentams. Tai turi apimti autorių teisių saugomą, taip pat pagal licenzijas platinamą medžiagą. Komplektuoti visi leidėjų patvirtinti bei oficialiai registruoti dokumentų leidimai. Kai šių leidėjų dokumentų kaupimas įsibėgės, parengsime metodiką Lietuvos viešųjų sričių dokumentų ir kitos šalies elektroninės literatūros komplektavimui.

Dokumentai, kuriami ir platinami pavienių asmenų, bus įtraukiami tik išimtiniais atvejais arba išvis nekomplektuojami. Interneto (*on-line*) laikmenų dokumentai bus komplektuojami tik tuomet, jei jie bus nepriklausomi ir turės savarankišką antraštę. Neautentiškos versijos ar leidinių variantai neturėtų būti kaupiami nacionaliniame Elektroninių išteklių archyve. Jame taip pat nebus neformalaus bendravimo tinklo produktų ir nebaigtų dokumentų.

Lietuvos elektroninių išteklių archyve bus kaupiamos: elektroninės monografijos, žurnalai, periodiniai leidiniai, savarankiški, turintys pavadinimą elektroniniai dokumentai, esantys ir fiziniuose laikmenose, ir internete. Plačiai platinami ir menkaverčiai dokumentai nebus saugomi. Programinės įrangos bus kaupiamos tik tuomet, jei jos turi ir informacinio pobūdžio duomenų arba yra neatskiriama elektroninio išteklių dalis, be kurios dokumento turinys neprieinamas. Taip pat numatyta komplektuoti tik autentiškus lietuviškus kompiuterinius žaidimus, kurie ne tik bus saugomi nacionaliniame archyve, bet ir naudojami Vaikų literatūros centre. Dokumentų duomenų formatai neturėtų daryti įtakos atrankos kriterijams. Jei būtina, dokumentą reikia konvertuoti į formatą, kurį biblioteka gali tvarkyti ir saugoti. Taip pat deponicinio fondo sudarymui neturi daryti įtakos ir dokumento laikmena. Dokumentas gali būti perrašytas į tokią laikmeną, kurią biblioteka gali tvarkyti ir saugoti. Jei dokumentas turi analogišką spausdintą ir elektroninę versijas, abi versijos turi būti saugomos

archyvuose. Esant kelioms to paties dokumento elektroninėms versijoms, biblioteka galės pasirinkti jai priimtinesnę dokumento laikmeną.

Dinamiškus, t.y. dažnai atnaujinamus išteklius, pavyzdžiui, interneto duomenų bazes, reikėtų kopijuoti saugojimui dažnai, kad būtų išsaugota visa informacija, pateikta per visą dokumento egzistavimo laikotarpį. Tačiau tokio proceso darbo sąnaudos yra pernelyg didelės, todėl dažniausiai saugomi tipiški dokumento pavyzdžiai, kurie apima, pavyzdžiui, pirmąją ir galutinę dokumento versijas.

Elektroninių išteklių archyve nebus kaupiami tokie elektroniniai ištekliai, kurie fiziškai negali būti saugomi turima programine įranga, kurie yra dažnai atnaujinami, taip pat privačių asmenų, viešo bendravimo dokumentai (elektroninis paštas, tinklo naujienos, naujienų pokalbių grupės), neformalūs dokumentai ir juodraščiai, neoficialios leidinių versijos.

Laikui bėgant tobulėja techninė ir programinė įranga, kinta leidinių tipai, formos, visuomenės požiūris į juos ir šių dokumentų poreikis. Todėl elektroninių išteklių atrankos ir nacionalinės spaudos archyvą kriterijai gali būti peržiūrimi ir tobulinami.

Elektroninių išteklių katalogavimas ir bibliografinė apskaita

Elektroniniai ištekliai būtų nepreicinami, jeigu jiems nebūtų parengiami bibliografiniai įrašai. Daugelio šalių specialistai šiuo metu intensyviai kuria elektroninių išteklių, paimtų iš tinklo, bibliografinių įrašų automatinio parengimo, naudojant leidėjų pateiktus duomenis, programines įrangas.

Lietuvos elektroninių išteklių katalogavimui numatyta naudoti LIBIS programinę įrangą. Kiekvienam elektroniniam ištekliui, patenkančiam į Elektroninių išteklių archyvą, bus sudaromas bibliografinis ir autoritetinis įrašas, remiantis tais pačiais reikalavimais, kaip ir tradicinės formos dokumentams.

Elektroniniai ištekliai bus kataloguojami pagal ISBD(ER) ir rengiamą „Elektroninių išteklių kompiuterinių įrašų sudarymo metodiką“, kurioje numatytos pagrindinės dokumentų rūšys ir galimi bibliografinio įrašo sudarymo variantai. Reikalingam asmenvardžiui, kolektyviniam autoriui, unifikuoti antraštei ir pan. parengiamas atitinkamas autoritetinis įrašas ir talpinamas į bendrą Autoritetinių įrašų duomenų bazę.

Suprantama, kad ne visiems elektroniniams ištekliams reikės rengti išsamius bibliografinius įrašus. Projekte numatyta, kad tik oficialiųjų leidėjų pateikti dokumentai bus kataloguojami pagal valstybinei bibliografijai keliamus reikalavimus, kitiems elektroniniams ištekliams bus parengti trumpesni įrašai pagal leidėjų pateiktus metaduomenis, konvertavus juos į UNIMARC formatą.

Tai leis taupyti lėšas ir laiką.

Elektroninių išteklių bibliografinė apskaita bus realizuojama naudojant jau funkcionuojantį LIBIS Nacionalinės bibliografijos duomenų banko (NBDB) modulį ir bus grindžiama šiais principais:

- elektroninių išteklių bibliografinė apskaita turi apimti visą Lietuvos elektroninės leidybos produkciją, o ateityje ir retrospektyviąją aprėptį;
- Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Bibliografijos ir knygotyros centras (toliau LNB BKC) turi apibrėžti ir paskelbti elektroninių išteklių atrankos ir NBDB ir valstybinės cinamosios bibliografijos leidinius kriterijus;
- valstybinė bibliografija privalo apimti elektroninių išteklių įrašus visomis kalbomis ir (arba) rašto sistemomis, kuriomis šie ištekliai leidžiami šalyje;
- elektroniniai ištekliai NBDB ir valstybinėje bibliografijoje turi būti atspindėti operatyviai;
- elektroninių išteklių bibliografiniai įrašai turi būti rengiami pagal tarptautiniu mastu pripažintus standartus, išdėstyti tinkamu būdu ir su paieškos pradmenimis, tenkinančiais vartotojų poreikius;
- elektroninių išteklių bibliografiniai ir autoritetiniai įrašai turi būti sudaromi tik vieną kartą, toliau jie gali būti pildomi, taisomi, koreguojami ir naudojami įvairioms reikmėms.

Į LNB BKC patenka duomenys apie rengiamus spaudai elektroninius išteklius, daugiausia serialinius leidinius ir knygas, kuriems suteikiamas ISBN, ISSN, ISMN. Kol kas nedaugelis leidėjų kreipiasi dėl tarptautinių standartinių numerių suteikimo elektroniniams ištekliams, tačiau pradėjus diegti LIBIS Elektroninių išteklių posistemį bus siekiama, kad visi elektroniniai ištekliai turėtų šiuos numerius.

ISSN Lietuvos agentūra vykdo Lietuvoje išleistų tęsiamųjų išteklių bibliografinę kontrolę, užtikrindama jų unikalų identifikavimą dviem esminiais elementais: kiekvienam užregistruotam ištekliui nustatydamas registracinę antraštę ir skirdama tą antraštę atitinkantį ISSN.

Bibliografinį tęsiamąjį išteklių įrašą ISSN formatu sudaro ir kiti bibliografinio aprašo elementai, kurie įvedami tik peržiūrėjus leidinį *de visu*. Siekiant užtikrinti tęsiamųjų išteklių vienkartinį katalogavimą, ISSN įrašai turi tapti pagrindu valstybinei bibliografijai įrašams.

Neautonominio elektroninio išteklių registravimo procesą sudaro analogiškos procedūros: anketos elektroniniam leidiniui, esančiam internete, pildymas, ISSN skyrimas, registracinės antraštės sudarymas, ją atitinkančio bibliografinio įrašo parengimas.

Tarptautiniai susitarimai suderinimo klausimais leidžia sukurti du įrašus, atliekant vieną bibliografinę operaciją (vieną įrašą - ISSN tarptautiniam centrui, kitą įrašą - nacionalinei bibliografijai).

Skirtingai nuo tradicinio, spausdinto serialinio leidinio,

elektroniniam leidiniui, esančiam internete, pildomas ISSN formato 856 laukas „Elektroninio išteklių vieta ir kreiptis prie jo“. Jei leidinys yra ir spausdintas, ir internete, abu variantai susiejami ISSN formato ryšio lauku 776 „Kita fizinė laikmena“.

Internetu esančiam tęsiamajam leidiniui pirminis įrašas turi būti sukuriamas ISSN agentūroje pagal tarptautinio centro reikalavimus („ISDS Manual“) ir perduodamas į Katalogavimo modulį. Toks įrašas, patikrinus jį, patenka į pasaulinį katalogą „ISSN On-line“, kuriame 856 laukas sukuria nuorodą į elektroninio leidinio vietą internete, t. y. vartotojas vienu „pelės“ paspaudimu prisijungia prie elektroninio išteklių.

ISBN ir ISMN agentūroje suteikiami tarptautiniai standartiniai numeriai elektroninėms knygoms internete, optiniams diskams (CD, DVD), kasetėms. Skirtingi ISBN turėtų būti suteikiami skirtingoms laikmenoms. Pavyzdžiui, jei ta pati knyga išleidžiama ir internete, ir CD, jiems reikia suteikti skirtingus ISBN.

ISSN, ISBN ir ISMN agentūros kuria faktografinius įrašus. Toks įrašas yra sukompiliuotas iš UNIMARC įrašo, papildant jį ne UNIMARC formatu pateiktais duomenimis (pavyzdžiui, leidėjų komunikacijos numeriai, adresai ir pan.) pagal šioms agentūroms keliamus reikalavimus. Faktografiniai įrašai skirti:

- ISBN ir ISMN kodų kontrolei vykdyti;
- faktografinės duomenų bazės išsamumui užtikrinti.

Naudodamiesi Katalogavimo leidinyje agentūros parengtu priešpublikaciniu arba registraciniu įrašu, sudarytu Privalomojo egzemplioriaus gavimo ir kontrolės padalinioje, BKC Einamosios bibliografijos skyriaus darbuotojai rengia išsamų bibliografinį įrašą, kuris yra tvarkomas, pildomas reikalingais duomenimis pagal valstybinei bibliografijai keliamus reikalavimus. Šiame skyriuje dabar rengiami Lietuvos elektroninių išteklių fiziniuose laikmenose asmenvardžių, kolektyvinių autorių, vietovardžių, unifikotų antraščių autoritetiniai įrašai, kurie perduodami į bendrą Autoritetinių įrašų duomenų bazę. Realizuojant Elektroninių išteklių posistemį BKC Einamosios bibliografijos skyriuje turės būti rengiami autoritetiniai įrašai ir nuotoliniams elektroniniams ištekliams.

Per Elektroninių išteklių bibliografinio įrašo struktūros ypatumus turi būti realizuotas Elektroninio išteklių posistemis, funkcionuojantis kaip virtuali biblioteka, nuorodomis sujungiant metaduomenis su pačiu elektroniniu ištekliumi.

Elektroninių išteklių autorių teisių ir prieinamumo problemos bei jų sprendimas tarptautiniu mastu ir Lietuvoje

Greta elektroninių išteklių kaupimo, archyvavimo, bibliografinės apskaitos problemų iškyla ne mažiau svarbūs jų prieinamumo bei autorių teisių apsaugos klausimai.

Legalų elektroninių išteklių naudojimą bandoma užtikrinti šiais būdais:

- apsaugoti informaciją slaptažodžiu arba įvairiomis technologinėmis priemonėmis,
- įforminti naudojimą teisiniais dokumentais.

Intelektinio produkto naudojimas pasauliniu mastu buvo apibrėžtas dar 1886 (09 09 Berne, kuomet buvo pasirašyta konvencija „Dėl literatūros ir meno kūrinių apsaugos“ (paskutinį kartą pataisyta 1979 09 28 Paryžiuje). Visose gyvenimo srityse įsitvirtinus elektroniniams ištekliams, įvairios šalys ėmėsi iniciatyvos įstatymais bei nutarimais įteisinti jų naudojimą.

Pavyzdžiui, V. Montecino, aiškindama JAV autorių teisių įstatymus²³, išskiria autoriaus teises interneto terpeje. Ji akcentuoja, kad įstatymais yra saugomas tiek elektroninių išteklių dizainas, tiek jų turinys, įskaitant nuorodas, originalų tekstą, grafiką, garso ir vaizdo įrašus, programinę įrangą, asmenų ar organizacijų sudarytus nuorodų į tinklapius sąrašus bei visus kitus elementus, dėl kurių svetainė tampa originali. V. Montecino primena, kad kai kurių svetainių autoriai kelia tam tikrų reikalavimų tiems, kas savo tinklapiuose įtraukia nuorodas į jų svetaines.

Elektroninių išteklių kūrėjai ir informacijos vartotojai privalo laikytis ir pasaulinių, ir atitinkamų šalių teisės reikalavimų. Lietuvos autorių teisių gynimo asociacijos agentūros svetainėje (<http://www.latga.lt/>) publikuojami autorių teises reglamentuojantys dokumentai. Tai Lietuvos Respublikos Autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymas. Berno konvencija (Lietuvoje ratifikuota 1996 05 28). Baudžiamojo kodekso 142 straipsnis ir Administracinių teisės pažeidimų kodekso 214 (10) straipsnis. Šie dokumentai apibrėžia legalų elektroninių dokumentų naudojimą bei baudžiamąją atsakomybę už įstatymo pažeidimus.

Ne specialistams teisinius dokumentus perprasti ir teisingai taikyti praktikoje nelengva. Todėl labai naudinga visa informacija, populiariai aiškinanti įstatymus. Tokios informacijos yra „Infobalt“ autorių teisių agentūros svetainėje (<http://www.infobalt.lt/agentura/>). Joje smulkiai nagrinėjama programinės įrangos naudojimo ir legalizavimo programa, tačiau stokojama dėmesio elektroninių išteklių kūrimo ir legalaus naudojimo problemoms.

Šią spragą užpildo daugialypės terpės mokytojų svetainė („Multimedijos mokytojų“ svetainė <http://mm.mch.mii.lt/>), pateikdama mokymo modulį M6 „Autorių teisės ir gretutinės teisės elektroninėje leidyboje“ (autorės Edita Ivanauskienė ir Nijolė Janina Matulevičienė, Kultūros ministerija)²⁴. Šiame darbe populiariai aiškinama, kas yra intelektinė nuosavybė, kokią vietą joje užima autorių teisės ir gretutinės teisės, kokios teisės aktai reglamentuoja jų apsaugą, kokias išimtinės teises turi autoriai ir ką turėtų žinoti kūrinių bei gretutinių teisių

objektų naudotojas, šiuo atveju leidėjas, kurio pagrindinė veikla yra elektroninė leidyba. Kaip modulio priedai pateikiamos autorinės licencinės sutarties ir elektroninės svetainės užsakymo sutarties pavyzdinės formos. Ši informacija taip pat pateikiama su „Naujosios komunikacijos“ priedu kompaktiniame diske²⁵.

Labai svarbus darbo baras - prieigos prie Elektroninių išteklių archyvo organizavimas. Sudarydami sąlygas vartotojams naudotis deponitiniu fondu turime nepamiršti, kad prieiga prie archyvo dokumentų iš dalies gali būti ribojama, pavyzdžiui, užtikrinant autorių teisių apsaugą ar tenkinant leidėjų reikalavimus.

Teikdama elektroninę informaciją, esančią nacionaliniame archyve, trečiosioms šalims (vartotojams) LNB vadovausis LR Autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymu. Prieiga prie elektroninių dokumentų, kurie yra saugomi šiuo įstatymu, archyvo bus derinama su autorių teisių saugotoju (leidėju), t.y. bet koks šių dokumentų naudojimas ar platinimas bus tiksliai apibrėžtas teisių saugotojo. Jei išteklius nėra saugomas autorių teisių (bendro naudojimo sričių dokumentai arba tie, kurių autorių teisių laikotarpis yra pasibaigęs), biblioteka teiks prieigą prie jo. Biblioteka teiks papildomas paslaugas, pagrįstas deponitiniiais dokumentais, kurie yra saugomi autorių teisių, suderinusi tai su išteklių savininku.

Išvados

1. Šiuo metu Lietuvoje yra užregistruoti 154 oficialūs elektroninių išteklių leidėjai, jie yra išleidę per 250 dokumentų, iš kurių 127 serialiniai leidiniai: laikraščiai ir žurnalai bei knygos (2001 m. rugsėjo mėn. duomenys). Kultūros paveldui vertingos informacijos yra ir įvairių organizacijų bei asmeniniuose tinklapiuose. Elektroniniuose ištekliuose pateikiama informacija yra pripažinta svarbia tautos kultūros paveldo dalimi, kurią privalo išsaugoti.

2. Siekiant išsaugoti Lietuvos elektroninius išteklius, LIBIS struktūroje numatytas kurti Elektroninių išteklių posistemis. 2001 m. buvo parengtas LIBIS elektroninių išteklių posistemio projektas, kuriame pateikiama Lietuvos elektroninių išteklių posistemio vizija, materialiniai ir finansiniai ištekliai tai vizijai realizuoti. Posistemio projektas buvo parengtas remiantis NEDLIB programos sukurtu DSEP modeliu ir kitais tarptautiniais dokumentais, išplečiančiais archyvo funkcijas iki virtualios bibliotekos funkcijų.

3. Elektroninių išteklių atranka į Elektroninių išteklių archyvą bus grindžiama tais pačiais principais kaip ir tradiciniams dokumentams, t.y. priklausomybė Lietuvos Respublikai, elektroninio išteklių statusas. Bus komplektuojami visi oficialiųjų leidėjų bei oficialiai registruoti išteklių leidimai, nekaupiami įstaigų vidinio naudojimo duomenų bazės bei pavienių asmenų, nebaigti

ir neoficialūs dokumentai, viešo bendravimo tinkle produktai (elektroninis paštas, tinklo naujienos, naujienų pokalbių grupės, neformalus bendravimas, sąrašai, interneto žaidimai, programinė įranga).

4. Lietuvos elektroninių išteklių katalogavimui numatyta naudoti LIBIS programinę įrangą. Kiekvienam elektroniniam ištekliui, patenkančiam į Elektroninių išteklių archyvą, bus sudaromas bibliografinis ir autoritetasinis įrašas, remiantis tais pačiais reikalavimais kaip ir tradicinės formos dokumentams. Išsamus bibliografinis įrašas bus sudaromas tik oficialiųjų leidėjų pateiktiems dokumentams pagal valstybinei bibliografijai keliamus reikalavimus, kitiems elektroniniams ištekliams bus parengti trumpesni įrašai pagal leidėjų pateiktus

metaduomenis, konvertavus juos į UNIMARC formatą. Tai leis taupyti lėšas ir laiką.

5. Teikdama elektroninę informaciją, esančią nacionaliniame archyve, trečiosioms šalims, LNB vadovausis Autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymu. Prieiga prie elektroninių dokumentų bus derinama su autorių teisių saugotoju (leidėju), t.y. bet koks šių dokumentų naudojimas ar platinimas bus tiksliai apibrėžtas teisių saugotojo. Jei išteklius nėra saugomas autorių teisių (bendro naudojimo sričių dokumentai arba tie, kurių autorių teisių laikotarpis yra pasibaigęs), biblioteka teiks prieigą prie jo. Biblioteka teiks papildomas paslaugas, pagrįstas deponitiniiais dokumentais, kurie yra saugomi autorių teisių.

¹ ISBD(ER) : international standard bibliographic description for electronic resources. - München, 1997. - X, 109 p.

² Bide, Mark & Associates. Standards for electronic publishing : an overview. - Den Haag, 2000. - 34 p.

Larivière, Jules. Guidelines for Legal Deposit Legislation. A revised, enlarged and updated edition of the 1981 publication by Dr. Jean LUNN. IFLA Committee on Cataloguing. Latest revision: October 24, 2000. [Žiūrėta 2001 07 27]. <<http://www.ifla.org/VII/s1/gnl/legaldep1.htm>>

Feenstra, Bendert. Standards for the implementation of a Deposit System for Electronic Publications. - Den Haag, 2000. - 39 p.

The legal deposit of electronic publications / prepared by a Working Group of the Conference of Directors of National Libraries (CDNL). Last updated 6 March, 1997. [Žiūrėta 2001 01 26]. <<http://www.unesco.org/webworld/memory/legaldep.htm>>

Lupovici, Catherine, Masanès, Julien. Metadata for the long term preservation of electronic publications. - Den Haag, 2000. - 22 p.

Rothenberg, Jeff. An experiment in using emulation to preserve digital publications. - Den Haag, 2000. - 70 p.

A study of issues faced by national libraries in the field of deposit collections of electronic publications : report of the Workshop, Luxembourg, December 18, 1995. - 1996. - 26 p.

Werf, Titia van der. The deposit system for electronic publications : a process model. - Den Haag, 2000. - 66 p.

³ Pandora Archive - Preserving and Accessing Networked Documentary Resources of Australia. Updated 19 February, 2001. [Žiūrėta 2001 03 06]. <<http://pandora.nla.gov.au/>>

⁴ The Electronic Libraries Programme (eLib) Updated 04 February, 2001. [Žiūrėta 2001 03 06]. <<http://www.ukoln.ac.uk/services/elib/>>

⁵ Canadian initiative on digital libraries. Updated January, 2000. [Žiūrėta 2001 03 06]. <<http://www.nlc-bnc.ca/cid/cidle.htm>>

⁶ Digital Library Federation. Updated February, 2000. [Žiūrėta 2001 03 06]. <<http://www.dlib.org/dlib/homepage.htm>>

⁷ Arnold, S.E., Arnold, E.S. Vectors of change : electronic information from 1977 to 2007 // Online. - July/August, 1997, p. 18-33.

⁸ Tamulionienė, Daiva. „Lt.“ padangė vakar ir šiandien : [pokalbis su „Lt.“ adresų srities administratore] / kalbėjosi Raimundas Žemaitis // Naujoji komunikacija. - 2001, Nr. 10-11, p. 72-73.

⁹ Žemaitis, Raimundas. Spindesys ir skurdas po „Lt.“ dangumi // Naujoji komunikacija. - 2001, Nr. 10-11, p. 68-71.

¹⁰ Tamulionienė, Daiva. „Lt.“ padangė ...

¹¹ Kuliešius, Artūras. Junkitės į sveikatą! / Didžioji interneto kainų paslaptis ; Penkeri „*Lt.“ metai // Naujoji komunikacija. - 1999, Nr. 5, p. 32-38.

¹² Lithuania-On-Line. 1996-2001. Redaktorius Vladas Palubinskas. [Žiūrėta 2001 05 31]. <<http://www.on.lt/>>

¹³ Naujoji komunikacija : kartu su „PC magazine“: dvisavaitinis žurnalas interneto ir kompiuterių vartotojams. - Vilnius. Taip pat: <<http://www.nkm.lt/>>

¹⁴ Martinaitis, Aurimas. Elektroninės leidybos sistemos // Spaudos pasaulis. - 1998, Nr. 2, p. 26-27.

Dubauskas, Mantas. „Internetė“ - lietuviškas elektroninis leidinys ; Reklama tinkle - retas svečias // Lietuvos rytas. - 1999, lapkr. 8, 22, 29, priedas „Vartai“.

Karnackaitė, Raimonda. Elektroninė pažintis su priešistorė // Lietuvos aidas. - 2000, vas. 11, p. 13.

Mukienė, Danutė. Elektroninis leidinys „Žemaitija“ - visiems interneto vartotojams // Kalvotoji Žemaitija. - 1998, saus. 31, p. 4.

¹⁵ Sariauskienė, Lina. Lietuvos elektroninių periodinių leidinių, platinamų per WWW, leidyba // Knygotyra. - T. 36 (2000), p. 148-155.

¹⁶ Lietuvos elektroninė periodika. Svetainė atnaujinta 2001 05 10. [Žiūrėta 2001 05 28]. <<http://lual.lzua.lt/eperiodika/>>

¹⁷ Kryždirbystė Lietuvoje. [Žiūrėta 2001 05 31]. <<http://www.culture.lt/crests/pr.html>>

¹⁸ Lietuvos rekordų knyga. Paskutinis pakeitimas 2001 03 15. [Žiūrėta 2001 05 31]. <<http://www.noreda.lt/factum/default.htm>>

¹⁹ Lietuvos vienuolynai : vadovas. Tinklapis atnaujintas 2000 06 05. [Žiūrėta 2001 05 31]. <<http://vienuolynai.mch.mii.lt/>>

²⁰ Klasikinė lietuvių literatūros antologija. [Žiūrėta 2001 05 31]. <<http://anthology.lms.lt/index.html>>

²¹ Vaskevičienė, Aušra. A Review of Using Electronic Publications in the National Library of Lithuania and its Impact on Library Services // Electronic publishing' 98 : towards the information-rich society : proceedings of an ICCO/IFIP Conference held at the Central European University, Budapest, Hungary, 20-22 April 1998. - Washington : ICCO Press, 1998. - P. 277-281.

²² Lietuvos elektroninių išteklių atrankos, kaupimo, naudojimo ir archyvinio saugojimo LIBIS Elektroninių išteklių archyve organizacinių bei techninių priemonių metodika. - Vilnius, 2001. - 99 p. - Rankraštis.

²³ Montecino, V. Copyright and the Internet. [Žiūrėta 2001 07 27]. <<http://mason.gmu.edu/~montecin/copyright-internet.htm>>

²⁴ Ivanauskienė, Edita, Matulevičienė, Nijolė Janina. Autorių teisės ir gretutinės teisės elektroninėje leidyboje. Atnaujinta 2001 03 01. [Žiūrėta 2001 07 27]. <<http://mm.mch.mii.lt/6modulis.htm>>

²⁵ Naujoji komunikacija. - 2001, Nr. 10-11. - Su priedu: NK CD Nr. 7.

Summary

Electronic Publishing and Selection of Electronic Resources

Regina VARNIENĖ, Aušra VAŠKEVIČIENĖ

Presently, 154 official publishers of electronic resources are registered in Lithuania. They have produced over 250 documents, including 127 serial publications: newspapers, journals and books (data of September, 2001).

Valuable for cultural heritage information is located on the Web pages of various organizations, also, on personal Web pages. Part of information presented in the electronic resources is acknowledged by many international organizations and associations (IFLA, UNESCO, etc.) as an important part of national cultural heritage, which needs to be preserved. Aiming to preserve electronic resources in Lithuania, the Electronic Resources Subsystem is foreseen in the LIBIS structure. In 2001, a project of LIBIS Electronic Resources Subsystem has been prepared, which presents a vision of the subsystem, including material and financial resources for its realization.

The project of the subsystem has been prepared on the basis of the Networked European Deposit Library (NEDLIB) system, model of the Open Archival Information System (OAIS) and other international documents, expanding the functions of the archive to the functions of the virtual library.

Selection of electronic resources to the Electronic Resources Archive would be based on the same principles as it is with traditional documents, i.e., dependence to the Republic of Lithuania, status of the electronic resource. All editions of officially registered resources produced by official publishers would be accumulated. Databases of internal usage of various institutions, unfinished and unofficial documents of separate individuals, products of public communication

on the net, such as e-mail, net news, news discussion groups, informal communication, listings, Internet games won't be accumulated.

LIBIS software is projected to be used for cataloguing of Lithuanian electronic resources. A bibliographic and authority record would be compiled for every electronic resource placed in the Electronic Resources Archive, based on the same requirements as it is done with the documents in the traditional form. A comprehensive bibliographic record would be created only for the documents presented by the official publishers according to the requirements established for national bibliography. Concise records would be prepared for other electronic resources according to the metadata presented by publishers and converted in the UNIMARC format. This would enable to save time and money.

Presenting electronic information located in the national archive for the third parties, the National Library would follow the copyrights and the adjacent rights law of the Republic of Lithuania. Access to the electronic documents, which are protected by this law would be coordinated with the protector of author's rights (publisher), i.e., whatever usage or dissemination of these documents would be clearly defined by the protector of the rights. In case the resource is not protected by author's rights (documents from the spheres of common usage, or the period of author's rights has expired), Library would allow access to them. Library will render additional services on the grounds of deposit documents, which are protected by copyrights law only after getting a consent from the authors of the documents.

UDK 316.77

Žinių vizualizacija: praeitis ir ateitis

Galina GORDUKALOVA

Sankt Peterburgo kultūros ir menų universitetas, Dvorcovaja nabereznaja, 2, 191186
Sankt Peterburg, el. paštas: ggf2@freemail.ru

Svarbiausias XX amžiaus laimėjimas informacinių komunikacijų sistemoje - greitas didelių nuotolinių informacijos masių perdavimas ir rūšiavimas. Informacijos žaibiškos paieškos galimybė išryškino jos suglaudavimo ir atrankos problemas. Kiekviena emė nesiderinti su kokybe. Išsities - naujos žinių pateikimo formos.

Siūloma apsvastyti prognozę: ateinantį dešimtmetį bus pereita nuo mokslinių žinių pateikimo tekstinė, žodine forma prie jų pateikimo vaizdais.

Prognozės pagrindas: prieiga tinklais prie didelių nuotolinių duomenų masių apsunkino tekstinės informacijos atranką, neišsprendžia dokumentų/duomenų svarbos įvertinimo problemos informacinių, mokslo bei socialinių komunikacijų sistemoje. Informacijos paieška pagal reikšminius žodžius ir dabartinės klasifikacijos schemas neleidžia išskirti naujų žinių, atskirti to, kas originalu, nuo to, kas jau anksčiau žinota apie objektą, bei rasti „neklaukta naudingu“ žinių neprofilinėse mokslo srityse. Daugiažodei ir daugiareikšmiui dabartinio mokslo terminų sistemai reikia kokybiškai naujos žinių apie objektus suglaudavimo formos.

Žinių vizualizacija - jų pateikimas patogiai regimajam suvokimui forma. Svarbu patikslinti du dalykus:

- turima omenyje ne tik „pieštas“, regimas (matomas) vaizdas, bet ir įgarsintas, dinamiškas vaizdas, pirmapradiškai būdingas žmogaus suvokimui, sukurtas naudojant visas dabartinės žinių sinkretinio atspindėjimo galimybes;

- vizualizacijos procesas būtinais palies ne tik neginčijamas žinias, bet ir tai, kaip mes suvokiame objektus, įskaitant autorines žinias.

Neginčijamos žinios labiau formalizuotos ir jas lengviau paversti į vaizdus. Vadinasi, kalbama jau ne tik apie žinomų žinių suglaudavimo formą, bet ir apie naują mokslo kalbą. Tokią kalbą ne tiek reikia išradinti, kiek grįžti prie archaiskų vaizdinio žinių fiksavimo ir pateikimo formų, pradedant ankstyvuju paleolitu.

Pagrindimui galima papasakoti, kas įvyko per 40 tūkst. mūsų civilizacijos metų - nuo senovės paleolito piešinių, protoindiškų ir Mesopotamijos ženklų, kai visos

svarbios žinios apie pasaulį buvo fiksuojamos mažame piešinėlyje ir laikomos kiekviciame būste¹.

Tolėsnį vaizdų kelią galima aprašyti vienu sakiniu - kaip ilgą žinių dokumentinių formų evoliuciją: X-IV tūkst. m. prieš Kristų - kanonizuotų žinių fiksavimas vaizdais (kalendorius, mitiniai ir kosmogoniniai vaizdiniai) ir naujų žinių plitimo žodiniiais kanalais prioritetas - žinių verbalizacija; rašto kaip žinių perdavimo būdo atsiradimas, palaipsniui vaizdai prarandant pagrindinį vaidmenį (nuo „vaizdas+tekstas“ prie „tekstas+vaizdas“). Vaizdas tampa tik papildomu, iliustruojančiu tekstu.

Nepaisant 10-14 tūkst. metų kelio, moksle vaizdas kol kas negali konkuruoti su žodžiu. Žodis vyrauja per paskutiniuosius 2-3 tūkst. metų. Kas gi rimto įvyko žodžiui per šį laiką? Žodžių gausėjo, bet žodis beveik nepasikeitė. Žodynai, gramatikų pagrindai, kalbos kilmės teorijos pagrindinės sąvokos - svarbiausieji kalbotyros raidos etapai - nuo nesuprantamų vedų žodžių sąrašų ir mokslininko Amaro (V ar VI a. prieš Kristų) pirmojo sanskrito žodyno prie kalbos formalizavimo aštuoniuose Paninio knygose su 4 tūkst. metais trumpų taisyklių eilėmis V-IV a. prieš Kristų. Beje, Dionisijaus Trako gramatika (II-I a. prieš Kristų) buvo žinių apie graikų kalbą pagrindas per visus Bizantijos viduramžius, o vėliau lotynų filologų darbų dėka buvo pavyzdys daugelio Europos kalbų gramatikoms sukurti. Dar daugiau, senovės Graikijos ir Romos žodynai praktiškai buvo dabartinės mokslo leksikos pagrindas. Jie ir dabar yra gyvas šaltinis naujiems terminams „konstruoti“ ženklinant šiuolaikiškiausius laimėjimus. Viena iš žodžio ilgo egzistavimo priežasčių, matyt, glūdi jo artume su objekto vaizdu. Žodis didžia dalimi susideda iš emocijų, o ne iš raidžių, tai žaismas vaizdų, kurie susiklostė iš garsų, garsų kalbos.

Iš senųjų leksikografijos paminklų įdomūs, pavyzdžiui, simbolikos žodynai, kurie atskleidė ikonų simboliką, neretai pateikdami nuorodas į išsamius rankraščių tekstus ir pačius vaizdus. Tai vienas iš ankstyvųjų bandymų sujungti žodžio prasmę su vaizdu.

Mokslo terminologijos raida vyko daugiausia diferencijuojantis giminingų dalinių terminų „lizdams“. XX amžiuje imtos plačiai vartoti ir kai kurios bazinės